

у фразеології і синтаксисі. Він має в усіх складниках мовної системи сприяти розмежуванню двох мов – української і російської. Без цього не буде української. Редактор мусить вивчити всі особливості своєї української мови, оволодіти всіма її багатствами.

Тож можемо зробити висновки. Класифікації (чи типології) помилок у фахових мовах є додатковим потужним стимулом для кожного студента (не лише журналіста й редактора) до досягнення мови як своєї інтелектуальної і професійної сутності. Вони підвищують мовну компетентність редактора (юриста, журналіста, педагога, економіста), допомагають виробити свідоме сприйняття процесів, що відбуваються в живій мові, сприяють становленню дійового типу особистості, яка, знаючи ці процеси, стає не байдужим споживачем готових форм мови, а активним творцем мовної дійсності.

*Луцько П. Є.,
аспірант Львівського національного
університету імені Івана Франка*

ПОРУШЕННЯ МОВНОЇ НОРМИ В СУЧАСНІЙ ЛЕКСИКОГРАФІЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

Важливим завданням кожної галузі права є дотримання єдності термінології, її несуперечливості й логічної впорядкованості, відповідності національним та міжнародним термінологічним стандартам [1, с. 39]. Впорядкування та унормування української юридичної термінології належить до тих державно-правових явищ, які потребують докладного дослідження, щоб однозначно та правильно інтерпретувати тексти нормативно-правових актів.

Основні суспільні відносини регулює конституційне право, яке забезпечує розвиток демократичної правової держави і формування громадянського суспільства. Тому особливо актуальною в наш час є робота над аналізом української термінології саме цього права.

Досі нечисленними є праці, у яких порушено проблему неточностей, колізій у тій чи іншій галузі термінології. Теоретичний аспект проблеми порушено у наукових розвідках Н. Артикуци. Авторка подає практичні рекомендації правникам і нормопроектувальникам щодо вибору терміна для кодифікації та правильної побудови законодавчих дефініцій термінів [1]. Також дослідниця приділяє особливу увагу мовним проблемам законотворчості, змісту і формі лінгвістичної підготовки нормопроектувальників в Україні [2]. Дослідження Н. Пришви «Колізії у фінансовому законодавстві: поняття, причини виникнення» [4] присвячено розбіжностям та суперечностям між окремими нормативно-правовими актами, що регулюють фінансові правовідносини. У статті В. Пащенко «Про неточності природничої наукової термінології» окреслено проблему професійного жаргону вчених, аналізуючи приклади найпоширеніших сленгових штамів зі сфери природничих дисциплін [3].

Проте досі у юридичній лінгвістиці відсутнє окреме дослідження неточностей використання та подання у лексикографічних виданнях термінів однієї галузі права. Тому метою статті є виокремлення і класифікація неточностей та розбіжностей, які трапляються у термінологічних словниках із конституційного права.

Джерельною базою роботи послужили лексикографічні праці з конституційного права України, зокрема великі за обсягом словники, авторами яких є П. Шляхтун, Ю. Бисага, М. Палінчак, Л. Наливайко, М. Беляєва, та невеликі за обсягом, розміщені у підручниках, посібниках тощо, автори З. Гладун, М. Федчишин, В. Кравченко, С. Лисенков, В. Теліпко (див. джерельну базу та список скорочень). Ілюстративний матеріал дослідження складає 3300 термінолексем, що ввійшли у спеціально створену автором універсальну базу термінів конституційного права.

У результаті аналізу виявлено такі термінологічні вади: наявність дублетності та синонімії, відсутність системності й впорядкованості, порушення правил побудови дефініцій термінів тощо. Ці неточності важко помітити, переглядаючи окремо взятий словник. Проте зіставлення словникових статей виявляє низку розбіжностей, які спробуємо класифікувати від простіших до складніших та проаналізувати.

1. Подання термінів у словниках з порушенням алфавітного порядку.

Такого типу неточності не впливають на суть визначення того чи іншого терміна, проте ускладнюють роботу із словником: дезорієнтований читач може подумати, що терміна немає у словнику, якщо він не поданий на своєму місці. Варто зазначити, що причиною таких помилок міг бути не лише недогляд автора, а й навіть технічний збій у програмі. Приклади:

Державний Великий Хурал, Державний захист (КПСТ, Шляхтун, 2005, с. 116), *Державний герб; Державна (офіційна) релігія, Державна (офіційна) мова* (МЮЕКП, Бисага, 2003, С.26), *Державна рада* (МЮЕКП, Бисага, 2003, с. 26), *Державний герб; Конституційно-правові інститути, Конституційно-правовий статус особи* (МЮЕКП, Бисага, 2003, с. 57), *Конституційно-правові відносини* (МЮЕКП, Бисага, 2003, с. 57), *Конституційний закон* (МЮЕКП, Бисага, 2003, с. 57), *Конституційно-правові звичаї*.

Загалом було зафіксовано 102 терміни, які розташовані у неправильному алфавітному порядку.

2. Подання терміна у різних граматичних категоріях числа, тобто в одному словнику термін фігурує в однині, в іншому – як категорія множини.

Наприклад: *Апатрид* (КПСТ, Шляхтун, 2005, с. 23), (ТТСКП, Наливайко, 2010, с. 19), (ККППУ, Теліпко, 2009, с. 518) / *Апатриди* (ОКПУ, Гладун, 2001, с. 402); *Апеляційний суд* (КПСТ, Шляхтун, 2005, с. 23) / *Апеляційні суди* (ТТСКП, Наливайко, 2010, с. 19); *Виборець* (КПСТ, Шляхтун, 2005, с. 47) / *Виборці* (ТТСКП, Наливайко, 2010, с. 37), (ОКПУ, Гладун, 2001, с. 403), (ККППУ, Теліпко, 2009, с. 519) тощо.

Усього було виокремлено 34 випадки подання таким чином термінів, проте жодної закономірності у цьому не виявлено.

Зафіксовано два терміни, які вжито в однині та множині в межах одного словника. В першому випадку у словнику Л. Наливайка подано слова *трансферт* і *трансферти*. Але цей приклад не можна вважати аналогічною помилкою, як у вищенаведених прикладах: автор подає їх як два різних терміни. *Трансферт* – один зі способів набуття і припинення громадянства, що полягає у зміні громадянства особи без права вибору у зв'язку з переходом території, на якій вона проживає, від однієї держави до іншої. [...] (ТТСКП, Наливайко, 2010, с. 249) / *Трансферти* – це кошти, що передаються з Державного бюджету до місцевих бюджетів або з місцевих бюджетів вищого рівня до бюджетів нижчого рівня у вигляді дотацій, субсидій, субвенцій та інших формах (ТТСКП, Наливайко, 2010, с. 249).

У словнику В. Бисаги також зафіксовано однакові за формою терміни в однині та множині: *Виборчий округ* і *Виборчі округи*. Автор по-різному пояснює їхню суть. *Виборчий округ* – це територіальна або інша виборча одиниця, в межах яких об'єднуються виборці для обрання депутатів. (МЮЕКП, Бисага, 2003, с. 13); *Виборчі округи* – територіальні одиниці, від яких обираються члени виборних державних органів. У залежності від того, скільки депутатів обирається в кожному В. о., розрізняються одномандатні (уніномінальні) і багатомандатні (поліномінальні). [...] (МЮЕКП, Бисага, 2003, с. 13-14).

Якщо у словнику Л. Наливайка подано кардинально різні терміни, однакові за своєю формою, то у словнику В. Бисаги наведені терміни за своєю суттю однакові, лише в однині термін пояснено стисліше, а в множині – розгорнуто. Також у поясненні терміна *виборчий округ* у першій частині речення автор дотримується форми однини, а у другій частині речення пояснення викладено у формі множини. Підтвердженням нашої думки про те, що це два однакові терміни за своєю суттю тільки подані у різних формах, може послужити той факт, що у словнику П. Шляхтуна, термін *виборчий округ*, який стоїть у однині, пояснено схоже, як термін у множині зі словника В. Бисаги «*Виборчі округи*». *Виборчий округ* – територіальна одиниця, від якої обираються члени представницьких органів державної влади та органів місцевого самоврядування. [...] В. о. поділяються на одномандатні (уніномінальні) і багатомандатні (плюріномінальні, поліномінальні). [...] (КПІСТ, Шляхтун, 2005, с. 54-55).

Таке слововживання слід розглядати як помилку, через яку читач, зважаючи на авторитет автора, може хибно вважати ці два терміни різними за своєю суттю.

Наступні типи помилок полягають у ненормованому використанні декількох варіантів одного терміна. Зміст цих термінологічних варіантів подібний чи навіть однаковий. Безперечно, у процесі формування правового знання юридичний термін може мати декілька варіантів дефініції. Але таке явище не є бажаним у жодній сформованій терміносистемі.

3. Подання варіантів назви одного терміна.

Наявність у словниках двох різних назв термінів однакових за своєю суттю не відповідає принципам точності та однозначності норм права як важливої передумови їх правильного розуміння та використання. Складність виділення

цього підтипу помилок полягала у тому, що здебільшого у таких за формою термінах, одне поняття, яке є коротше за формою, є родовим, ширшим за своєю суттю, а інше, довше за формою, уточнене, є видовим, одним із видів першого. В такому випадку ці суміжні терміни слід вважати різними і правильними за побудовою їхніх назв. Наприклад: *Вибори президентські* – обрання глави держави – президента у країнах із республіканською формою правління. (ТТСКП, Наливайко, 2010, с. 36); *Вибори Президента України* – це передбачене Конституцією та іншими законами України безпосереднє волевиявлення народу щодо персонального заміщення посади глави Української держави шляхом таємного голосування. (ТТСКП, Наливайко, 2010, с. 36) тощо.

Однак трапляються випадки, коли різні за формою терміни збігаються за своєю суттю. У цьому випадку їхня назва ще не є уніфікованою у терміносистемі конституційного права. Тому подання різних за формою, але однакових за своєю суттю термінів у різних словниках може спричинити плутанину, через те, що читачу важко відразу зрозуміти, чи йдеться про один термін чи про різні, як у наведених нижче прикладах. Виокремлено 30 випадків подання таким чином термінів у різних словниках. Приклади:

Адміністрація президента (ОКПУ, Гладун, 2001, с. 402) / *Адміністрація Президента України* (МЮЕКП, Бисага, 2003, с. 6), (КПУ, Кравченко, 2008, с. 557); *Біль про права* (КПСТ, Шляхтун, 2005, с. 34-35) / *Біль про права 1789 року* (ТТСКП, Наливайко, 2010, с. 27); *Верховний головнокомандувач* (КПСТ, Шляхтун, 2005, с. 34-35) / *Верховний Головнокомандувач Збройних Сил* (ТТСКП, Наливайко, 2010, с. 33), (КПУ, Кравченко, 2008, с. 559) тощо.

Через неуніфікованість термінів трапляються випадки, коли назва терміна потребує ширшого формулювання і є незрозумілою. Наприклад, у словнику П. Шляхтуна подано термін «Обрання» (КПСТ, Шляхтун, 2005, с. 300), який є незрозумілим за своєю суттю, і лише прочитавши словникову статтю, читач розуміє, що мова йде про обрання депутата. У словнику Л. Наливайка цей термін подано як «Обрання депутата» (ТТСКП, Наливайко, 2010, с. 95).

4. Подання термінів з уточненнями у дужках і без них.

Наприклад: *Закон* (МЮЕКП, Бисага, 2003, с. 34), (КПУ, Кравченко, 2008, с. 568-569), (ТТСКП, Наливайко, 2010, с. 95) / *Закон (юридичний)* (КПСТ, Шляхтун, 2005, с. 153-154); *Конституційне право* (МЮЕКП, Бисага, 2003, с. 52) / *Конституційне (державне) право* (КПСТ, Шляхтун, 2005, с. 202-203) тощо.

Усього зафіксовано 7 випадків такого типу неточностей.

5. Подання варіантів назви одного терміна з уточненнями у дужках.

Властивості Конституції (МЮЕКП, Бисага, 2003, с. 18) / *Властивості (юридичні) Конституції України* (КПУ, Кравченко, 2008, с. 562-563), (ТТСКП, Наливайко, 2010, с. 53); *Громадянські права і свободи* (КПСТ, Шляхтун, 2005, с. 96) / *Громадянські (особові) права і свободи людини* (КПУ, Кравченко, 2008, с. 565), (ТТСКП, Наливайко, 2010, с. 62).

Виокремлено 4 випадки такого типу неточностей.

6. Подання термінів з синонімами і без них:

- коли синонім подано до цілого терміна. Виділено 19 випадків такого типу неточностей. Наприклад: *Бікамералізм* (ТТСКП, Наливайко, 2010, с. 27) /

Бікамералізм (двопалатна система) (КПСТ, Шляхтун, 2005, с. 33-34); *Виборча квота* (КПСТ, Шляхтун, 2005, с. 50) / *Виборча квота (виборчий метр)* (ОКПП, Лисенков, 2007, с. 154) / *Виборча квота (виборчий метр, виборча частка)* (КПУ, Кравченко, 2008, с. 560), (ТТСКП, Наливайко, 2010, с. 38); / *Виборча квота (виборчий метр, виборча частка, виборча середня)* (МЮЕКП, Бисага, 2003, с. 11).

- коли синонім подано до частини терміна. Виділено 19 випадків такого типу неточностей. Наприклад: *Адміністративна опіка* (КПСТ, Шляхтун, 2005, с. 13) / *Адміністративна опіка (нагляд)* (МЮЕКП, Бисага, 2003, с. 4-5); *Безпосередня демократія* (МЮЕКП, Бисага, 2003, с. 8), (КПСТ, Шляхтун, 2005, с. 32) / *Безпосередня (пряма) демократія* (КПУ, Кравченко, 2008, с. 558).

Здебільшого синонім подається до цілого терміна. Часто ними є українські відповідники до іноземних термінів і навпаки. Подання автором українського відповідника полегшує розуміння складного іноземного терміна. Коли ж подано у дужках іноземний відповідник до українського терміна, то причиною може бути бажання автора ознайомити читача з іноземним варіантом назви терміна, який може фіксуватись у тому чи іншому документі, підручнику тощо.

7. Подання до назви терміна синоніма, який є назвою терміна в іншому словнику.

Якщо у попередньому випадку терміни були однаковими за формою у різних словниках, але до одного терміна чи його частини було подано синонім, то у цьому типі розбіжностей терміни звучать по-різному у різних словниках, а в дужках подано синоніми, які збігаються з назвою цього терміна в іншому словнику. Подаючи такі синоніми до термінів, автори ілюструють неуніфікованість терміносистеми конституційного права. Зафіксовано 7 випадків подання таким чином термінів. Наприклад: *Вибори проміжні* (ТТСКП, Наливайко, 2010, с. 36) / *Вибори позачергові (проміжні)* (ТТСКП, Наливайко, 2010, с. 35); *Військовий трибунал* (КПСТ, Шляхтун, 2005, с. 71) / *Військовий суд (військовий трибунал)* (КПСТ, Шляхтун, 2005, с. 70); *Групи тиску* (КПСТ, Шляхтун, 2005, с. 97) / *Групи інтересів (тиску)* (КПСТ, Шляхтун, 2005, с. 97).

8. Подання складних термінів, що об'єднують два і більше простих за структурою, які вжито окремо у інших словниках. Зафіксовано 8 таких випадків. Наприклад: *Екологічні права* (КПСТ, Шляхтун, 2005, с. 136-137), (ТТСКП, Наливайко, 2010, с. 85) / *Екологічні права та обов'язки громадян* (МЮЕКП, Бисага, 2003, с. 32); *Права громадянина* (КПСТ, Шляхтун, 2005, с. 372), (ТТСКП, Наливайко, 2010, с. 192) / *Права людини* (МЮЕКП, Бисага, 2003, с. 92), (КПУ, Кравченко, 2008, с. 581), (ТТСКП, Наливайко, 2010, с. 192), (КПСТ, Шляхтун, 2005, с. 373-374) / *Права людини і громадянина* (МЮЕКП, Бисага, 2003, с. 92) / *Права людини і права громадянина* (МЮЕКП, Бисага, 2003, с. 93).

9. Орфографічні розбіжності в назвах термінів.

Наприклад: *Безгромадянство (апатризм)* (МЮЕКП, Бисага, 2003, с. 7) / *Безгромадянство, апатридізм* (ОКПУ, Гладун, 2001, с. 403); *Інавгурація* (КПСТ, Шляхтун, 2005, с. 174), (ККППУ, Теліпко, 2009, с. 525) / *Інаугурація* (МЮЕКП, Бисага, 2003, с. 40), (ТТСКП, Наливайко, 2010, с. 109); *Октройована конституція* (КПУ, Кравченко, 2008, с. 578) / *Октроїрувана конституція* (КПСТ, Шляхтун, 2005, с. 302) тощо.

Усього зафіксовано 11 випадків такого типу неточностей.

10. Розбіжності між словами в назвах термінів:

Наприклад: *Відокремлення церкви від держави* (КПСТ, Шляхтун, 2005, с. 67-68), (ТТСКП, Наливайко, 2010, с. 47) / *Відділення церкви від держави* (МЮЕКП, Бисага, 2003, с. 17); *Військова повинність* (КПСТ, Шляхтун, 2005, с. 70) / *Військовий обов'язок* (ККППУ, Теліпко, 2009, с. 521) тощо.

Усього було виділено 12 випадків подання таким чином термінів у словниках.

11. Розташування термінів у словниках за різним абетковим принципом.

Наприклад: *Абсолютної більшості мажоритарна виборча система* (КПСТ, Шляхтун, 2005, с. 156) / *Мажоритарна система абсолютної більшості* (ОКПП, Лисенков, 2007, с. 156); *Вето вибіркове* (ТТСКП, Наливайко, 2010, с. 33) / *Вибіркове вето* (КПСТ, Шляхтун, 2005, с. 47); *Виборчий ценз* (ККППУ, Теліпко, 2009, с. 521) / *Ценз виборчий* (ТТСКП, Наливайко, 2010, с. 259).

Виділено 18 випадків такого типу неточностей.

12. Подання різних за назвою термінів на позначення одного поняття.

Наприклад: *Виборча географія* (КПСТ, Шляхтун, 2005, с. 49) / *Виборча геометрія* (КПСТ, Шляхтун, 2005, с. 49) / *Виборча геометрія (географія) ("Джерримендеринг")* (ТТСКП, Наливайко, 2010, с. 37) / *Джерримендеринг* (КПСТ, Шляхтун, 2005, с. 49) / *Джерримендерінг* (МЮЕКП, Бисага, 2003, с. 30); *Конституційний контроль* (ККППУ, Теліпко, 2009, с. 529), (МЮЕКП, Бисага, 2003, с. 52), (ТТСКП, Наливайко, 2010, с. 119) / *Конституційний контроль (нагляд)* (КПСТ, Шляхтун, 2005, с. 205-206) / *Конституційний нагляд* (ТТСКП, Наливайко, 2010, с. 120), (КПСТ, Шляхтун, 2005, с. 207) / *Конституційний нагляд (контроль)* (МЮЕКП, Бисага, 2003, с. 53-54).

Зафіксовано 11 випадків такого типу розбіжностей.

Отож, аналіз сучасних лексикографічних праць з конституційного права дав змогу виокремити широкий перелік типів розбіжностей та неточностей. Наявність такої великої кількості неточностей, помилок у термінолексичній конституційного права свідчить про важливість фахової лексикографічної практики і необхідність створення галузевих правових словників. У подальшому варто акцентувати на необхідності співпраці фахівців юридичного профілю та філологів, які працюють над галузевою терміносистемою.

Джерела та їх умовні скорочення

КПСТ, Шляхтун, 2005 – Шляхтун П. П. Конституційне право: словник термінів. – К.: Либідь, 2005. – 568 с.

МЮЕКП, Бисага, 2003 – Бисага Ю. М., Палінчак М. М., Белов Д. М. Мала юридична енциклопедія з конституційного права. – Ужгород: Ліра, 2003. – 148 с.

ТТСКП, Наливайко, 2010 – Наливайко Л. Р., Беляєва М. В. Тлумачний термінологічний словник з конституційного права. – 2-е вид. допов. – Запоріжжя: Дніпровський металург, 2010. – 304 с.

ОКППУ, Гладун, 2001 – Гладун З.С., Федчишин М.Г. Основи конституційного права України: Навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів усіх форм навчання. – Вид. 2-с, доп. – Тернопіль: Астон, 2001. – 436 с.

КГУ, Кравченко, 2008 – Кравченко В. В. Конституційне право України: Навчальний посібник. – Вид. 6-те, випр. та доп. – К.: Атіка, 2008. – 592 с.

ОКПП, Лисенков, 2007 – С. Л. Лисенков. Основи конституційного процесуального права. Навч. посіб. – К.: Юрисконсульт, 2007. – 270 с.

ККППУ, Теліпко, 2009 – Теліпко В. Е. Конституційне та конституційно-процесуальне право України: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / В. Е. Теліпко – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 568 с.

Список використаних джерел

1. Артикуца Н. В. Законодавчі терміни та їх визначення / Н. В. Артикуца // Наукові записки НаУКМА. – 2009. – Том 90. Юридичні науки. – С. 39-44.
2. Артикуца Н. В. Культура правотворчості і мова / Н. В. Артикуца // Наукові записки НаУКМА. – 2008. – Том. 77. Юридичні науки. – С. 44-49.
3. Пашенко В. М. Про неточності природничої наукової термінології / В. М. Пашенко // Вісник НАН України. – 2006. – № 11. – С. 63-69.
4. Пришва Н. Ю. Колізії у фінансовому законодавстві: поняття, причини виникнення / Н. Ю. Пришва // Наукові записки НаУКМА. – 2003. – Том 21. Юридичні науки. – С. 42-44.

*Марковський В. Я.,
здобувач кафедри теорії
та історії держави і права,
старший викладач Львівського державного
університету внутрішніх справ*

МОВНО-ТЕРМІНОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ МОВНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ

Основою державної політики Другої Речі Посполитої щодо національних меншин були положення ст.ст. 109-110 Березневої Конституції 1921 р. та міжнародні зобов'язання Польщі. Характерною рисою національного законодавства міжвоєнної Польщі є те, що правовий статус національних меншин в Другій Речі Посполитій встановлювався законами, що регулювали мовні відносини. Інших законів, які б врегульовували права національних меншин у Другій Речі Посполитій, не було. Відтак, мовні закони були головним інструментом державної політики щодо національних меншин. Відповідно до польського мовного законодавства певний обсяг мовних прав мали лише такі національні меншини, як німецька, українська, білоруська та литовська [1, s.116].

31 липня 1924 р. Польським парламентом були прийняті *три* закони, що регулювали мовні відносини у різних сферах державної діяльності. Йдеться про використання польської мови як державної; а також української, білоруської та литовської мови як мов національних меншин в органах виконавчої влади, органах місцевого самоврядування, в органах судової влади та нотаріаті, а також у навчальному процесі початкової та середньої освіти. Усі три закони об'єднувало те, що мовні права надані українцям були обмежені чітко визначеною територією, – це воєводства Східної Галичини та Волині. Для